

УДК 378.091.322-051:78

СУНЬ СІНЬ

аспірантка Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: 415536803@qq.com

СМИСЛОТВОРЧІСТЬ У САМОРЕГУЛЯЦІЇ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКИХ ДІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглянуто актуальні питання саморегуляції музично-виконавської діяльності майбутніх педагогів-музикантів у процесі фахової підготовки. У зазначеному ракурсі саморегуляція постає у якості суб'єктної властивості, координатора різномодальних особистісних якостей, що забезпечує успішність дій вчителя у виконанні ним музично-педагогічних функцій. Доведено, що смислова регуляція є найвищим рівнем розвитку регулятивних процесів індивіда, яка полягає у здатності породжувати нові особистісні смисли музично-виконавських дій, гармонізації внутрішніх потреб студентів з об'єктивно існуючими умовами фахового навчання. Автором розроблено принципи персоналізованого підходу до розуміння регулятивних механізмів у підготовці фахівців мистецького профілю.

Ключові слова: педагогічна професія, музично-виконавська діяльність, особистість майбутнього вчителя музики, здатність до саморегуляції, смислова саморегуляція, рівні саморегуляції, смисл музичного твору, інтонація.

Педагогічна професія – одна з найскладніших, оскільки передбачає готовність вчителя до особливих змістовно-смислових та емоційно насичених взаємин з учнями. Успіх педагогічної діяльності багато в чому залежить від вміння свідомо керувати власними інтелектуальними та емоційними станами, швидко знаходити смисли явищ та власної поведінки. Особливе емоційно-смислове навантаження у своїй роботі має вчитель музики як носій художніх цінностей, організатор пізнавальної, виконавської та творчої діяльності учнів засобами музичного мистецтва (А. Козир, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, О. Хижна, О. Щолокова).

У зв'язку з цим виникає необхідність в розробці такої системи підготовки майбутніх педагогів-музикантів, яка б забезпечувала цілеспрямований процес розвитку саморегулятивних механізмів майбутніх фахівців як необхідної умови їх готовності до виконання завдань сучасної мистецько-педагогічної освіти (Л. Бочкарьов, Л. Котова, Ю. Лисюк, В. Петрушин, Г. Саїк, Ю. Цагареллі, Г. Ципін).

Тому конструктивна допомога майбутньому вчителю в усвідомленні самого себе на етапі фахової підготовки потребує комплексного підходу, що забезпечить всебічне формування смислових чинників саморегуляції у безпосередній практичній діяльності. Актуальність даної проблеми визначається потребами теорії і практики мистецької педагогіки у проведенні досліджень з вивчення процесів смислової саморегуляції навчально-професійних дій майбутніх педагогів музичних спеціалізацій.

Метою статті є висвітлення смислових детермінант регулятивних процесів розвитку особистості майбутнього педагога-музиканта в процесі виконавської підготовки.

Мистецько-педагогічна діяльність – явище, що визначається надзвичайно динамічними факторами. Вчитель, з одного боку, постійно знаходиться у пошуку оптимальних варіантів дій для забезпечення гармонічних педагогічних взаємин, а з іншого – відчуває потребу самовираження в мистецтві засобами музичного виконавства. В такому контексті надзвичайно важливим є навчити майбутнього педагога умінням саморегуляції як двоєдиної здатності: до «збереження» власного досвіду, своєї неповторності та, в той же час, до руху вперед у постійному виконавському самовдосконаленні.

Науково доведено, що процес становлення творчої, соціально відповідальної особистості із загостреним почуттям нового, з критичним ставленням до навколишнього світу неможливий поза розвитком здатності до саморегуляції, усвідомленням свого місця і ролі серед інших (К. Альбуханова-Славська, І. Бех, О. Брушлінський, Л. Веккер, Д. Леонт'єв, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов, О. Конопкин, В. Моросанова, А. Осницький, С. Рубінштейн). Здатність до саморегуляції розглядається вченими як визначальна характеристика особистості, вивчається у якості координатора різномодальних особистісних властивостей, що забезпечують людині життєдіяльність.

Вивченню процесів саморегуляції присвятили свої дослідження А. Бандура, В. Біблер,

М. Боришевський, Ш. Бюлер, Л. Виготський, Е. Десі, С. Ільїн, Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн, К. Роджерс, М. Розенберг, Ж.-П. Сартр, В. Столін, В. Франкл, М. Хайдеггер та інші. Провідні психологи визначають її як: особливий рівень програмування діяльності на основі процесів передбачення; керування людиною своїми емоціями, почуттями, переживаннями; цілеспрямовану зміну як окремих психофізіологічних функцій, так і нервово-психічних станів у цілому; цілеспрямований і свідомий вибір характеру і способів дій; «внутрішню» регуляцію поведінкової активності людини; взаємодію внутрішнього та зовнішнього в поведінці і діяльності індивіда тощо.

У сфері підготовки педагогів-музикантів саморегулювання розглядається як соціально набута властивість особистості (з урахуванням особливостей її потребово-мотиваційної сфери, відносин, соціальних настанов, характеру, волі тощо), що відображує усвідомленість та довольність функціонування різних рівнів особистісної структури, спрямованої на оволодіння музичним твором як засобом навчання і виховання учнів (Ю. Лисюк) [3].

Саморегуляція є тим вирішальним внутрішньо-особистісним чинником, що опосередковує дію зовнішніх впливів, обставин та сприяє більш активній адаптації студента до реальних умов життєдіяльності в залежності від власних можливостей. Він постійно здобуває нові знання та вміння, досягає нових цілей і реалізує себе дедалі повніше.

У становленні особистості особливу сутнісну роль відіграє Я-концепція як усвідомлення себе в системі найвизначальніших життєвих цінностей та сенсів. Завдяки здатності до самоусвідомлення, спроможності передбачати близькі та віддалені перспективи образ-Я виступає у варіантах «Я-реальне», коли людина ставить перед собою близькі цілі, та «Я-перспективне», що забезпечує реалізацію цілей-ідеалів та цілей, спрямованих у майбутнє.

Будучи елементом психологічної структури особистості, «Я» виступає як установка щодо самого себе. Так, згідно теорії К.Юнга, мотиваційною силою особистості є прагнення досягти кінцевої життєвої мети – повної реалізації свого «Я». Процес досягнення цілі спрямований на особливий результат – здобуття «самості», що інакше можна назвати сутністю людини-особистості. Під «самістю» вчений розуміє особливе особистісне утворення – центр особистості, справжнє Я людини, її істинну сутність [8, 522–524].

Саморегуляцію у контексті підготовки майбутніх учителів розглянуто Н. Сидоренко. У її дослідженні цей феномен виступає як процес ініціації, побудови, підтримки та управління всіма видами та формами зовнішньої та внутрішньої активнос-

ті, спрямованими на досягнення навчально-професійних цілей. Вченим розроблено цілісну систему розвитку усвідомленої саморегуляції довольної активності студентів-педагогів, спрямовану на вдосконалення регуляторних процесів та створення умов для розвитку властивостей особистості (регуляторної гнучкості, самостійності, емоційної стійкості, емпатії, ініціативності, самоконтролю, інтернальності) [7].

Вимоги до особистості вчителя обумовлені індивідуальною неповторністю кожної людини, постійними динамічними змінами, що характеризують процес педагогічної взаємодії, мінливістю завдань та смислів діяльності. Таким чином, вчитель повинен мати достатній рівень здатності до свідомої (рефлексивної) самозміни, духовного саморозвитку, самовдосконалення. А для цього необхідно, щоб його професійне зростання торкалося сфери особистісних смислів, внутрішньої мотивації.

З процесами утворення смислів пов'язаний перехід імпульсивних, рефлексивних (мимовільних) процесів регуляції дій в усвідомлені (довільні), що дозволяють людині регулювати власну активність за допомогою мовленнєвого опосередкування. Цей вищий внутрішньо детермінований рівень поведінки і характеризується процесами смислотворення (І. Божович, Л. Веккер, Л. Виготський, В. Іванніков, Д. Леонт'єв, О. Леонт'єв, О. Лурія, С. Максименко).

Так, С. Максименко вважає смисловою (ціннісною) саморегуляцію найвищим рівнем розвитку регулятивних процесів індивіда. В її основі, як вважає вчений, лежить особливий вид активності – переживання, що супроводжується породженням нових життєвих смислів, нових контекстів проживання ситуацій, поглядів на явища, події тощо [5, 48]. Результатом такої специфічної активності у смислотворенні є гармонізація сфери потреб та інтенцій, зняття їх суперечливості через відкриття нового смислу дій [5, 50].

Зі смисловою сферою особистості пов'язує регуляцію поведінки людини Д. Леонт'єв. На його думку, смислова сфера особистості – це особливим чином організована сукупність смислових структур і зв'язків між ними, що забезпечують смисловою регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах [4].

Продовжуючи гуманістичні традиції В. Франкла, Д. Леонт'єв визначає особистість як цілісну систему смислової регуляції, що реалізує логіку життєвої необхідності у всіх проявах людини як суб'єкта життєдіяльності. На думку Д. Леонт'єва, для розуміння співвідношення смислової регуляції із іншими системами регулятивних механізмів,

слід проаналізувати відповіді людей на питання «Чому люди роблять те, що вони роблять?». Автор виокремлює шість можливих варіантів відповідей, що співвідносяться з шістьма різними системами відносин людини з світом і, відповідно, різними логічними типами регуляції поведінки. За результатами опитування вчений виділяє такі регулятивні реакції як: логіка задоволення потреб; логіка реагування на стимул; логіка стереотипу, диспозиції; логіка соціальної нормативності, соціальних очікувань; логіка смислу або логіка життєвої необхідності, логіка вільного вибору.

Погляд на особистість через призму зазначених вимірів, на думку Д. Леонтєва, визначає основу мультирегуляторної моделі особистості, в якій остання – логіка вільного вибору – є показником особистісної зрілості як вищого рівня саморегуляції [4].

Розглядаючи смисл у контексті життєвих відносин суб'єкта, вчений вважає смислові структури перетвореними формами цих відносин. На його думку, регуляторний вплив на структури діяльності і образу світу здійснюють виключно особистісні смисли і смислові установки. Автор підкреслює нерозривний зв'язок рефлексії свідомості із функцією смислової регуляції як регуляції життєдіяльності у цілому. Смислова саморегуляція описується поняттям смислотехніки, яку Д. Леонтєв визначає окремим варіантом психотехніки. Автор виділяє смислотехніку процесів смислотворення і смислоусвідомлення. У першому випадку мова йде про довільну зміну смислу дії (смислу цілі), що описується у термінах вольової регуляції. У другому випадку – про аналіз своєї і чужої поведінки, рішення завдання на смисл через розкриття системи смислових зв'язків, що породжують даний смисл. По суті, смислові структури являються точками взаємопроникнення двох вимірів (площин) людського життя – психічного та особистісного.

Узагальнюючи позиції психологів, можна представити смислову саморегуляцію як вищий рівень регуляторних процесів особистості, що полягає у здатності породжувати нові особистісні смисли дій, піднесенням до сфери надособистісного, духовного, гармонізації внутрішніх потреб особистості з об'єктивно існуючими умовами життєдіяльності. Це відбувається шляхом втілення смислової реальності в перетвореній формі у певні структури психіки та супроводжується вершинними та глибинними духовними переживаннями.

Так, екстраполюючи висновки Д. Леонтєва про природу смислової регуляції поведінки людини, можна спроектувати психологічні механізми породження смислу музично-виконавських дій

студента. До таких, на нашу думку, належать: замикання життєвих відносин (спонтанне й несподіване захоплення певним художнім об'єктом), індукція смислу (додавання смислу усім мистецьким явищам, з якими людина стикається у діяльності), ідентифікація (усвідомлення себе членом музично-освітньої спільноти), інсайт (раптове осягнення смислу музичного твору в процесі його слухання або виконання, розуміння глибинного змісту прочитаної книги), зіткнення смислів (зіставлення різних позицій, варіантів осмислення художньої дійсності, в тому варіантів музично-педагогічної інтерпретації твору), покладання смислу (встановлення значущості певної мистецької події, музично-педагогічного явища у власному житті) тощо.

Слід зазначити, що музичне виконавство є специфічним видом діяльності вчителя музичного мистецтва, єдиним засобом, за допомогою якого музика матеріалізується в об'єктивній (звуковій) реальності, виявляється в усій своїй видовій, стилістичній і жанровій різноманітності, стає об'єктом сприймання і почуттєво-емоційного переживання і виконує притаманні їй соціальні функції.

Музичне виконавство є унікальним засобом виробництва художніх цінностей, має власну цінність і самоцінність. Художні цінності, які створює музичне виконавство – це художня якість реального звучання творів, яку складає художня цінність твору та якість його технологічного і художньо-образного відтворення.

Встановлено, що специфічні ознаки і характеристики музичного виконавства виявляються:

- у характерних особливостях відтворення вокальних, інструментальних та вокально-інструментальних творів, пов'язаних з видовими відмінностями музики;
- у наявності численних різновидів та різноманітних форм вокального, інструментального і вокально-інструментального виконавства, які, зберігаючи основні видові властивості, володіють власними характеристиками і виконавськими технологіями;
- у роботі виконавця над музичним твором, що передбачає одночасне і поступове освоєння його змісту, форми, художньо-виражальних елементів музичної мови, логіки формування художньої образності та виконавської технології;
- у забезпеченні реального (звукового) буття музики в часовому просторі, реалізації інтерпретаційного задуму і комунікації художніх образів;
- у створенні унікального продукту музично-виконавської діяльності – музичного твору як художньої цілісності, що безпосередньо формується у виконавському процесі як інтерпретаційний задум, обумовлений

численними об'єктивними і суб'єктивними факторами [2].

Слід зазначити, що в музичному виконавстві усвідомлення сутності твору, його ідейно-семантичних, конструктивних та смислових структур є базовими критеріями його осягнення. Розкриття закладених художніх смислів повністю залежить від особистості виконавця, його здатністю до саморегуляції, яку забезпечують природжені задатки, техніко-виконавські та художньо-творчі здібності, загальна музично-теоретична підготовка, наявність досвіду виконавської діяльності тощо. Виконавський процес також вимагає від виконавця глибокого відчуття музики як художньої субстанції, виявлення особливостей її чуттєво-емоційного впливу на слухачів [2].

Щоб глибоко розкрити в процесі виконання музичного твору його зміст та смисл, потрібно не тільки чуттєве сприйняття, а й активна робота розуму, який аналізує і синтезує музичні враження. Осередком смислу в музиці є інтонація. Так, Б. Асаф'єв визначав інтонацію як багатоскладне явище, що включає мелодійний, гармонійний, тембровий, ритмічний елементи і характеризує образний зміст твору. Мистецтвознавець зазначав: «Інтонація є осмисленням звучання. Поза інтонацією і поза усвідомленням процесу інтонування я не бачу можливості дослідження музики як діалектичного становлення та її динамічної сутності, бо музика, перш за все, інтонаційне мистецтво» [1, 195]. Згідно цього положення процес інтонування характеризується ним як невід'ємна властивість мислення музиканта.

У процесі інтонування здійснюється осмислення музики як комплексного явища у розмаїтті усіх засобів музичної виразності (форми, фактури, мелодії, ладу, гармонії, тембру, динаміки, ритму тощо). В свою чергу, оволодіння прийомами інтонування пов'язано із засвоєнням такого способу роботи над музичним твором як розуміння і виконавське утілення його інтонаційного розвитку (Й. Гат, Г. Нейгауз, С. Фейнберг, К. Ігумнов, Л. Оборін, А. Шапов). Суттєвими для визначення смислу та драматургії музичного твору є наступні елементи саморегуляції музично-виконавських дій:

- оперування слуховими і м'язовими відчуттями, що передбачає встановлення відповідних емоційних станів та необхідних рухових комплексів для реалізації поставлених художніх та технічних задач;
- регуляція динамічного напруження, від якого залежить логіка співвідношення звукових формотворних конструктивів;
- осмислення ладо-тонального та гармонічного плану, результатом чого є розуміння логіки співвідношення звуків у їх тяжінні,

осягнення особливостей використання елементів фактури (акордових сполучень, мелодичних зворотів);

- відчуття постійного руху форми, що дозволяє виявити логіку розвитку музичного образу у його художній цілісності.

Так, яскравим прикладом смислової саморегуляції музично-виконавських дій студента може бути використання прийому «диригування фортепіанним твором в процесі його засвоєння, що дозволяє усвідомити логіку розвитку музики, осмислити фразування, виявити «дихання» [6, 44].

Таким чином, з огляду на особистісне значення саморегулятивних процесів у становленні майбутнього педагога-музиканта можна стверджувати, що продуктивність досліджуваних процесів багато в чому залежить від успішності реалізації персоналізованого підходу у підготовці фахівців мистецького профілю. У контексті даного підходу уможлиблюється:

- забезпечення процесів самоактуалізації, становлення суб'єктності особистості майбутнього вчителя, формування ціннісно-змістової сфери через саморозвиток та саморегуляцію;
- виявлення й узгодження зовнішніх і внутрішніх ресурсів особистості студента, що передбачає створення єдиного професійно спрямованого середовища інтенсивного саморозвитку,
- персоналізація майбутнього педагога, основою якої є гармонізована і збалансована зовнішня стимуляція особистісної й професійної активності та умови реалізації його внутрішніх потенцій;
- інтенсифікація перебігу само-процесів в розвитку особистості майбутнього педагога-музиканта;

Отже, врахування специфіки музично-виконавської діяльності вчителя музики як напруженої, багатоаспектної, складно-організованої в змістовному, часовому, та структурно-функціональному аспектах виносить на перший план проблематику саморегуляції як основного механізму, який забезпечує її високу успішність. Смислова саморегуляція в загальному сенсі визначається як доцільне функціонування живих систем і, в той же час, спосіб довільної активності та вільного вибору людини. Саморегуляція майбутнього вчителя музики як інтегративна властивість особистості забезпечує зв'язки між внутрішнім і зовнішнім середовищем у регуляторних психологічних процесах, що покладені в основу виконавської діяльності, контролює смислотворення у поєднанні енергетичних, динамічних та змістових компонентів фахового навчання.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Борис Владимирович Асафьев. – Л.: Музыка, 1971. – 376 с.
2. Жайворонок Н.Б. Музичне виконавство як феномен музичної культури: Дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Н.Б.Жайворонок. – К., 2006. – 191 с.
3. Лисюк Ю.С. Методика формування досвіду саморегулювання майбутніх музикантів-педагогів у вищих мистецьких навчальних закладах: автореф. ...канд. пед. наук. – 13.00.02. – К.:КУКІМ. 2007, 20 с.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А.Леонтьев. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
5. Максименко С.Д. Основи генетичної психології особистості / С.Д.Максименко. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
6. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры / Генрих Густавович Нейгауз // – М.: Музыка, 1961. – 238 с.
7. Сидоренко Н.І. Розвиток усвідомленої саморегуляції довольної активності майбутніх вчителів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.І. Сидоренко ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2005. – 18 с.
8. Юнг К. Психологические типы / К.Юнг. - М.: Университет, 1998. – 720 с.

References

1. Asaf'yev B. V. (1971). *Muzikal'naya forma kak protsess [Musical form as a process]*. L.: Muzyka, 376 [in Russian].
2. Zhavoronok N.B. (2006). *Muzikal'noye ispolnitel'stvo kak fenomen muzykal'noy kul'tury [Musical performance as a phenomenon of musical culture]: Dis. ... kand. iskusstvovedeniya [17.00.01.] – M., 191 [in Ukrainian]*.
3. Lysyuk YU.S. (2007) *Metodika formirovaniya opyta samoregulirovaniya budushchikh muzykantov-pedagogov v vysshikh khudozhestvennykh uchebnykh zavedeniyakh [Methodology of forming self-regulating experience of future musician-teachers in higher educational institutions]: avtoref. ... kand. ped. nauk. [13.00.02]. – M.: KUKIM., 20 [in Ukrainian]*.
4. Leont'yev D.A. (2007). *Psikhologiya smysla: priroda, stroeniye i dinamika smyslovoy real'nosti [Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of the semantic reality] – M.: Smysl. 511 [in Russian]*.
5. Maksimenko S.D.(1998). *Osnovy geneticheskoy psikhologii lichnosti [The basis of genetic psychology of individuality]. M.: NPTS Perspektiva. 220 [in Ukrainian]*.
6. Neygauz G. G. (1961). *Ob iskusstve fortepiannoy igry [On the art of piano playing. Moscow, Muzyka. 238 [in Russian]*.
7. Sidorenko N.I. (2005). *Razvitiye osoznannoy samoregulyatsii proizvol'noy aktivnosti budushchikh uchiteley [Development of conscious self-regulation of the arbitrary activity of future teachers]: Avtoref. dis ... kand. psikhol. nauk. [13.00.07]. Pivdenno ukr. gos. ped. un-t im. K.D.Ushinskogo. – Odessa, 18 [in Ukrainian]*.
8. Yung K. (1998). *Psikhologicheskiye tipy [Psychological types. Moscow, Universitet. 720 [in Russian]*.

Сунь Синь. Смислотворчість у саморегуляції музично-исполнительских действий будущих учителей музыки

В статье рассмотрены актуальные вопросы саморегуляции музыкально-исполнительской деятельности будущих педагогов-музыкантов в процессе профессиональной подготовки. В указанном ракурсе саморегуляция выступает в качестве субъективной свойства, координатора разномодальных личностных качеств, обеспечивает успешность действий учителя в выполнении им музыкально-педагогических функций. Доказано, что смысловая регуляция является самым высоким уровнем развития регулятивных процессов индивида, которая заключается в способности породить новые личностные смыслы музыкально-исполнительских действий, гармонизации внутренних потребностей студентов с объективно существующими условиями профессионального обучения. Автором разработаны принципы персонализированного подхода к пониманию регулятивных механизмов в подготовке специалистов художественного профиля.

Ключевые слова: педагогическая профессия, музыкально-исполнительская деятельность, личность будущего учителя музыки, способность к саморегуляции, смысловая саморегуляция, уровне саморегуляции, смысл музыкального произведения, интонация.

Sun Xin. Meaning-creativity in the self-regulation of musical and performing actions of future music teachers

Music education has requirements for the training of the future teacher-musician to form students' interest in musical art. Understanding the artistic image and using this understanding in professional activity is the main property of a teacher. This property is an integral part of the competence of the teacher-musician. In this context the performance-pedagogical activity of the teacher of music is considered as a harmonious synthesis of the educational and artistic parts. The result of such activity is expressive artistic and pedagogical interpretation. The article deals with actual issues of self-regulation of musical performance of future musicians-musicians in the process of professional training. Self-regulation is a subjective property. It provides successful actions of the teacher in performing his musical and pedagogical functions. The teacher is the bearer of artistic values, organizer of cognitive, performing and creative activity of pupils. Semantic regulation is the highest level of development of the individual regulatory processes. Semantic regulation means the ability to generate new personal meanings of musical-performing actions, the ability to combine the internal needs of students with the objective conditions of professional training. Formation of meanings is connected with regulation of own activity. There is a transformation of impulsive, reflexive (involuntary) processes of regulation of actions into conscious (arbitrary) language. The author has designed psychological mechanisms for generating the meaning of musical and performing actions. The author has determined the specific features and characteristics of musical performances: auditory and muscular sensations, dynamic tension, a sense of harmony, harmony and form. The article develops the principles of a personalized approach for understanding regulatory mechanisms in the training of teachers. Ensuring processes of self-actualization, identifying external and internal resources of the individual, stimulating personal and professional activity.

Key words: pedagogical profession, musical-performing activity, personality of the future teacher of music, ability to self-regulation, semantic self-regulation, levels of self-regulation, meaning of musical work, intonation.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2018